

Ion Antonescu felszólalása a román Minisztertanács 1941. április 8-i ülésén

„A nemzet ellenségei iránti gyűlöletet kell sugallni a románoknak. Így nőttek fel én: a törökök, zsidók és magyarok elleni gyűlöletben. A haza ellenségei elleni gyűlölet ezen érzelmeit az utolsó végletekig kell kitolni. Magamra vállalom ezt a feladatot.”

Stenogrammele şedinţelor Consiliului de Miniştri. Guvernarea Ion Antonescu. [A Minisztertanács üléseinek jegyzőkönyvei. Ion Antonescu kormányzása]. Vol. III. (aprilie–iunie 1941). Ediţie de documente întocmită de Marcel-Dumitru Ciucă et al. Bucureşti, 1999. 105.

Jakabffy Elemér: A német követség ajándékához

„Ha a német követség országának nagyszerű gyártmányai közül küldött volna egyet-mást, aligha okoz olyan örömet, mint a néhány tucat magyar könyvvel. Hiszen nézzünk körül a könyvesboltokban. A magyar könyv mindenütt kifogyott, de sőt a naptár is. Soha még nem történt meg, hogy már az év elején nem volt magyar naptár kapható, mert a kiadók számítva Kolozsváron és Nagyváradon is megjelenőkre, kevés példányt készítettek, e helyekről pedig a bécsi döntés következtében a naptárak is elmaradtak. Így hát megértük azt is, hogy a naptárak a családokban kézről-kézre járnak, mint száz év előtt dédszüleink idején, hogy öregek és fiatalok legalább belőlük olvashassanak.”

Jakabffy Elemér: A német követség ajándékához. *Magyar Kisebbség*, 1941. augusztus 1. 349.

Ismeretlen tordai magyar menekült helyzetjelentése

„A pénzügyi törvények, amelyek főszerepet játszanak a román állam kezében kisebbségi politikájának keresztültelére, olyan rendelkezésekkel vannak meghozva, hogyha az a magyar kereskedő,

L. BALOGH BÉNI – BÁRDI NÁNDOR

A dél-erdélyi magyarság jogi és politikai helyzete a második bécsi döntést követően

1940. augusztus 30-án a **második bécsi döntés** a trianoni békeszerződés által Romániának ítélt terület mintegy 2/5-ét – Észak-Erdélyt – visszacsatolta Magyarországhoz. Dél-Erdély, mintegy 60.000 km², továbbra is Románia része maradt, az ott rekedt közel félmilliónyi magyarságra viszont a kisebbségi lét gyökeresen új szakasza várt. Önként vagy a román hatóságok nyomására a második bécsi döntés időpontjától 1944 februárjáig mintegy **200.000 romániai magyar hagyta el az országot**, és menekült vagy települt át az akkori Magyarország területére, köztük az 1941 május-júniusában a Bácskába telepített mintegy 13.200 bukovinai székely. Az összes távozó mintegy fele, kb. 100.000 magyar a bécsi döntést követő fél évben hagyta el Romániát. Ez idő alatt kb. ugyanennyi román menekült érkezett Észak-Erdélyből oda. A budapesti kormány engedélyével a regáti magyarok idővel szinte mind átköltöztek. Dél-Erdély egyes vidékein pedig aggasztó méreteket öltött a menekülés: míg 1930-ban Dél-Erdélyben a román népszámlálás adatai szerint 440.000 magyar nemzetiségű személy élt (anyanyelv alapján 473.000), az összlakosság 14%-át

képezve, addig 1941 áprilisára a magyar „etnikai eredetűek” száma **363.000-re csökkent**, azaz a 3,3 millió dél-erdélyi népesség kevesebb, mint 11%-ára.

Ion Antonescu államvezető engedélyével a **Romániai Magyar Népkegyesség** 1940. november 4-én Nagenyeden tartotta újjáalakuló gyűlését, ahol kimondták a Központi Intézőbizottság megalakulását, és betöltötték a bécsi döntés nyomán megüresedett vezetői tisztségeket. Elnökké Gyárfás Elemért (a Katolikus Státus és az Erdélyi Magyar Bankszövetség volt vezetője), alelnökké pedig Szász Pált (az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület elnökét), mellé gr. Bethlen Bálintot (a református egyház főgondnokát) és Jakabffy Elemért (a bányászati magyarság tekintélyes képviselőjét) választották meg. Gyárfást a magyar kormány is támogatta. A szűkebb vezetésen belül kezdettől fogva ellentétek voltak. Többen egyszemélyes vezetési stílussal vádolták Gyárfást, és szemére vetették, hogy a Népkegyesség belső ügyeinek intézésével keveset törődik. Az 1944. május 25-i gáldtői értekezleten Márton Áron gyulafehérvári római katolikus püspök élesen

Bukovinai székely telepesek az 1941. évi augusztus 20-i körmeneten a budai Várban

elhatárolódott Gyárfás Elemér politikájától, két hónappal később pedig Haller István (szövetkezeti vezető), Szász Pál és Gál Miklós (unitárius vezető) lemondott elnöki tanácsi tagságáról, mivel közlekedési nehézségekre hivatkozva Gyárfás nem volt hajlandó összehívni az Elnöki Tanácsülést. A szervezet tevékenységét szinte megbénította a gyülekezési tilalom, az utazási korlátozások és az igen szigorú levél- és sajtócenzúra. A Népközség főleg a jogvédelem terén fejtett ki aktivitást, központi és helyi irodái révén állandó jogsegélyt nyújtott. Az aradi és brassói magyar konzulátusokat rendszeresen informálta a dél-erdélyi magyarság helyzetéről. A helyi szervezetek a körülményektől – a hatósági engedélyezés szigorúságától – függően szociális feladatokat is elláttak. Népközségi keretek között, de önálló szervezetként működött az **Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület** Dél-Erdélyben maradt része. A nagyenyedi központból irányított szervezet tagsága 5.800 főről, 1942 nyárára 16.000 főre nőtt. Gépakciói során olcsón közvetítettek mezőgazdasági gépeket, gabonát, műtrágyát és tenyészállatokat osztottak a gazdáknak. Az EMGE legfontosabb profilját, a gazdaképzést azonban nem tudták folytatni az állandó zaklatások miatt.

A társadalmi intézményrendszer hiányában és a szigorú gyülekezési rendszabályok miatt a dél-erdélyi magyarság számára az **egyházak** szerepe felértékelődött. A *Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye* kb. egyharmad része, 86 plébánia, összesen mintegy 85.000 hívő maradt a régióban, Márton Áron püspök vezetésével, aki innen irányította a Magyarországhoz került egyházrészt is. Az *Erdélyi Református Egyházkerület* kétötöde maradt Romániában, ami a bécsi döntés pillanatában 205 anyaegyházközséget

Márton Áron

Gyárfás Elemér

jelentett kb. 177.000 lélekkel, akik közül 51.000-en a Regátban éltek. Ez utóbbiak nagy része Magyarországra távozott, de a menekülés következtében a dél-erdélyi hívek száma sem haladta meg sokkal 1943-ban a 100.000-et. A *Királyhágómelléki Református Egyházkerület* 6 egyházmegyéjéből 2 maradt Romániában, 55.000 hívővel. Az aradi székhelyű *magyar evangélikus egyházkerület* mindössze négy egyházközséget veszített el a területi változások nyomán, 5.000 hívővel. A szórványokkal együtt dél-erdélyi híveinek száma 40.000 volt, nagy részük egy tömbben, a Brassó melletti Barcaságon élt. A legmostohább helyzetbe az *unitáriusok* jutottak. Bár az anyaegyház fele – 24–25.000 lélekkel – Dél-Erdélyben maradt, Magyarországra került a püspöki székhely (Kolozsvár) az egyházi vagyon legnagyobb részével, továbbá mindkét középiskolája és a teológiai akadémiaja is. A romániai unitáriusok egyházi ügyeit az 1940 szeptemberében megalakult tordai székhelyű Képviselő Tanács intézte.

A magyar nyelvű állami **oktatás** Romániában szinte teljesen ellehetetlenült: az iskolák magyar nyelvű tagozatainak többségét vagy bezárták, vagy románul folyt ott is a tanítás. Magyarul elsősorban a **hitvallásos iskolákban** tanítottak, a magyar diákoknak azonban kevesebb mint fele járt oda. A romániai magyar egyházak 1942 decemberében összesen 7 kisdóvót, 179 általános iskolát, 15 középiskolát, 1 teológiai akadémia, 2 gazdasági, 3 kereskedelmi és 4 tanonciskolát működtettek. A felekezeti iskolák többsége nehéz körülmények közepette működött. Pusztán az egyházi adóból tartották fenn őket, melynek összege állandóan csökkent. A határon való átszökések következtében nagy volt a tanítóhiány, a képzés nélküli

KRONOLÓGIA

1940. augusztus 30. Kihirdetik a második bécsi döntést. Ennek értelmében Magyarországhoz visszakerül az 1920-ban Romániának ítélt területből 43 ezer km², az ún. Észak-Erdély. Továbbra is Románia része marad Dél-Erdély, mintegy 60 ezer km². Románia egész területén több mint fél millió magyar marad.

1940. szeptember 4. II. Károly Ion Antonescu tábornokot bízta meg kormányalakítással. Másnap királyi rendelettel felosztatják a parlamentet és felfüggesztik az alkotmányt. Szeptember 14-én Romániát nemzeti-legionárius állammá nyilvánítják.

1940. október 4. Magyar és román részről kezdetét veszi a kölcsönösségen alapuló nemzetiségi politika. Nagyváradról és Kolozsvárról több száz román családot utasítanak ki. Antonescu válaszként elrendeli, hogy csak annyi magyar nyelvű lap jelenhet meg Romániában, amennyi az átkerült területeken román nyelven.

1940. október 17–20. Az Észak-, illetve Dél-Erdélyben elkövetett atrocitások kivizsgálása érdekében felállított német–olasz vegyes bizottság a helyszínen vizsgálódik, és több mint 500 személyt hallgat meg.

1940. november 4. Nagyenyeden alakuló ülést tart a Romániai Magyar Népközség.

1941. január 21–23. Vaszgárdista felkelés tör ki Antonescu ellen, aki a hadsereggel és berlini támogatással leveri a lázadást.

1941. február 6. Megkezdik működésüket a Kolozsvárt és Brassóban működő német–olasz katonatiszti bizottságok, amelyek a román, illetve magyar kisebbség jogvédelmét felügyelik.

1941. május 11. Magyarország és Románia aláírja a bukovinai székelyek áttelepítéséről szóló megállapodást. Ennek nyomán május–júniusban összesen 13.200 fő települ át a Bácskába.

1941. június 9. A román kormány rendeletben tiltja meg a magyar nyelv használatát nyilvános helyeken. Telefonálni sem szabad magyarul, és bizonyos beosztásokból

iparos, gazdálkodó és bármilyen foglalkozásbeli a legnagyobb figyelemmel és pontossággal végzi munkáját, vezeti üzletét, iparát, gazdaságát, mindenképpen kihágásba eshetik, mert a kihágások elbírálása, minősítése és megállapítása a törvény hézagos rendelkezései mellett külön titkos utasítások alapján a kiküldött megállapító közegektől függ. [...] Egy másik súlyos eszköz, amelyet a magyarság leszorítására és elpusztítására használnak fel, a szabotázs-törvény, melynek rendelkezései nagyon súlyosak, és a törvény alapján felvett jegyzőkönyvekkel szemben bizonyítási lehetőség nincs. [...] Ami a magyarság életlehetőségeit illeti, objektíven a helyzet az, hogy magyar ember semmiféle ipart, semmiféle kereskedelmi engedélyt nem kap, semmiféle formában és határozottan meg van tiltva a magyar gyermekeknek tanonként alkalmazása is. Sőt, mi több, magyar ember sem ipari, sem kereskedelmi vállalatnál mint egyszerű munkás sem kaphat alkalmazást, mert ha magyar vállalat is munkába veszi, azt a vállalatot súlyosan büntetik. [...] Október hónapban az általános helyzet nagyon súlyosbodott, mert az összes még otthon levő magyar embereket 60, sőt 65 éves korhatárig behívták, hol katonai szolgálatra, hol munkatáborokra, akkor, amikor már a magyarság nagy része munkatáborokban volt. [...] Jellemzi a romániai magyarok sorsát egy-egy olyan eset, ami naponta többször történik meg, hogy ártatlan kis gyermekeket katonatisztek, román felnőtt férfiak azért, mert magyarul hallanak az utcán beszélni, megfognak és megvernek, ami miatt a kicsi magyar gyermekek a legnagyobb félelemmel mennek még csak iskolába is. [...]”

Ismeretlen tordai magyar menekült helyzetjelentése a Honvédelmi Minisztériumnak a Dél-Erdélyben élő magyarsággal szembeni atrocitásokról, Kolozsvár, 1943. október 26. In: Romsics Ignác (szerk.): *Magyarok kisebbségben és szóróványban*. TLA, Budapest, 1995. 380–383.

Antonescu marsall és Hermann Göring

tanerők alkalmazása miatt viszont állandóan fenyegetett az iskola bezárásának vagy a nyilvánossági jog megvonásának veszélye. A középiskolák épületét nem egyszer kórház céljára foglalták le.

A kulturális központjától, Kolozsvártól elszakított dél-erdélyi magyarság **szellemi élete** összezsugorodott, a cenzúra, az utazás korlátozása, a gyülekezési tilalom pedig teljesen lebénította. Szinte minden társadalmi-kulturális célú összejövetel lehetetlenné vált. Az egyesületek jó részét a hatóságok feloszlatták, vagyonukat elkobozták, épületeiket lefoglalták. A magyar kaszinók és kultúrházak bezártak, a dalárdák működése szünetelt, színházi előadások, kultúrestek megtartása szóba sem jöhetett. Mindössze a három nagyvárosban, Aradon, Brassóban és Temesvárott nyílt némi csekély lehetőség közművelődési munkára, főleg a könyvtárak révén. A magyar szellemi élet folytonosságát elsősorban az írott szó: a könyv, a naptárak, a sajtó biztosította. 1942 őszén azonban az összes magyar nyelvű időszaki lapot

betiltották; 1943 áprilisában újra engedélyezték az *Erdélyi Gazda* megjelenését, majd júniusban útjára indult az aradi *Havi Szemle* c. irodalmi folyóirat. A könyvkiadás minimálisra csökkent: 1941-ben kevesebb mint 50 kiadvány jelent meg, ezek jó része is inkább füzet, különnyomat volt.

A romániai magyarság mindennapjait az 1940 szeptemberében hatalomra került Ion Antonescu tábornok fasiszta, majd katonai jellegű diktatúrájának szigora, valamint az 1941 júniusától bevezetett háborús rendszabályok sora alapvetően meghatározta. A magyarokat külön is sújtották a központi és helyi román hatóságok diszkriminatív intézkedései és a több mint 200.000 észak-erdélyi román menekült által felszított magyarellenesség.

Dél-Erdély magyaroktól való „megtisztítása” a román kormányzati politika részét képezte. Ennek egyik leghatékonyabb eszköze az ún. **kényszeropció** volt. A bécsi döntés határozatára hivatkozva, amely elvileg lehetővé tette az észak-erdélyi románok és a dél-erdélyi magyarok számára a román,

A gyulafehérvári székesegyház

*Az aradi Kultúrpalota
ábrázolása korabeli
Szent István cikória-
kártyán*

illetve a magyar állampolgárság javára való optálást hat hónapon belül, a román hivatalos szervek optálási nyilatkozatok aláírására buzdították vagy kényszerítették a magyarok egy részét, amelyben az aláírók egyoldalúan lemondtak román állampolgárságukról. Mivel az optálás módozatának részleteiben a két kormánynak nem sikerült megegyeznie, az optálást mint jogforrást magyar részről nem ismerték el. 1941. június elején Romániában egy bizalmas kormányrendelet megtiltotta a magyar nyelv nyilvános használatát és intézkedés történt bizonyos kategóriájú magyar alkalmazottak elbocsátására, majd a postai levél- és táviratforgalomban is korlátozták a nyelvhasználatot. Az intézkedések egy részét később hivatalosan ugyan visszavonták, de a katonai parancsnokságok 1942-ben egyes körzetekben újabb tilalmakat vezettek be. Az utazási korlátozások

kisebb-nagyobb megszakításokkal mindvégig érvényben voltak. A 20 km-es határmenti zónában még az egyik faluból a másikba való közlekedéshez is a csendőrség engedélye kellett. A romániai magyarságnak nem volt képviselete a központi hatalomban, de még a helyi közigazgatásban sem igen, így ki volt rekesztve az öt legközvetlenebbül érintő ügyek intézéséből is. Súlyos sérelemnek számított még a magyar férfikkal való embertelen bánásmód a katonai és munkaszolgálat során, a román menekültek beszállásolása magyar családokhoz, vagy a legtöbbször megalapozatlan hadbírószági eljárások.

1941-ben a kis- és középbirtokosok földje, állatállománya, gazdasági felszerelése még érintetlen volt, a nagyenyedi Kisegítő Takarékpénztár és a volt brassói Népbank köré tömörült magyar pénzügyintézetek pedig vagyonukat megtartva jelentős fejlődést mutattak. A Hangya

a magyar alkalmazottakat el kell bocsátani. Június 27-én egy másik rendelet a magyar nyelvű postai levelezést tiltja meg.

1941. október 1. Újra engedélyezik a magyar nyelv használatát a posta- és táviróforgalomban.

1942. június 7. A bukaresti közellátási minisztérium bizalmas rendelete értelmében a magyar nemzetiségű személyektől az összes gabona- és lisztkészletet el kell kobozni. Erre június 9–25. között kerül sor. Sok helyen minden élelmiszert elkoboznak.

1942. június 23. Törvényrendelet lehetővé teszi a határ menti magyar birtokok kisajátítását és „etnikai románoknak” való átadását.

1942. szeptember 19. Betiltják az összes magyar nyelvű dél-erdélyi lapot.

1944. május 25. A Romániai Magyar Népközösség vezetői értekezletén Márton Áron bírálja Gyárfás Elemér vezetési stílusát, és a Népközösséggel elhárít mindennemű együttműködést. Az elnöki tanács másik három tagja is szolidáris Márton Áronnal. S mivel Gyárfás nem hajlandó elnöki tanácsülést összehívni, lemondanak.

1944. augusztus 23. I. Mihály király a hadsereg és az ellenzék támogatásával letartóztatja Ion Antonescut és kormánya tagjait. Románia hadat üzen Németországnak és átáll a szövetségesek oldalára.

Segesvári utcarészlet

Unitárius templom belseje, Kálnok

„Az aradi rendőrség megtiltotta a zsidóknak, hogy a korzón (a Regina Maria úton, a városháza és színházépület közötti szakasz jobb oldalán), a parkokban és a muresparti sétányon sétálhassanak, továbbá, hogy az első osztályú vendéglők, éttermek és cukrászdák teraszán tartózkodjanak. Akik a rendelkezést nem tartják be, azok ellen eljárást indít a rendőrség.”

Magyar Kisebbség, 1942. június 16. 231.

„A postavezérgazgatóság közlése szerint június 27-től kezdve az összes postai küldeményeket ellenőrzik és felülvizsgálják. Ezen túl a posta nem fogad el egyszerű zárt magánlevelet, hanem csak nyílt levelezőlapokat, úgy belföldre mint külföldre [...] A levelezést és a címet csak román, német vagy olasz nyelven szabad írni.”

Magyar Kisebbség, 1941. július 16. 327.

„[...] egy-egy rendőrségi alkalmazott vezetésével bizottságok látogatták végig az enyedi magyar házakat, lakásokat, és az utolsó szemig elkobozták a gabonaféleségeket. Néhol odáig mentek, hogy kimérték a dagasztóteknőből a kenyérnek bekovászolt lisztet is. Én nem voltam termelő, de engem is meglátogattak, s mert semmiféle gabonakészletem nem volt, egy fél zsák korpát koboztak el [...] Nem titkolták, sőt egyenesen tudomásunkra adták: megtorlásul teszik, mert Észak-Erdélyben a beszolgáltatási rendeletek durva és megkülönböztető alkalmazásával s emellett még külön rekvirálásokkal éhínségre kárhoztatják a román parasztságot. Nyilvánvalóvá vált ebből, hogy az egész dél-erdélyi magyar nemzetiség ellen irányuló, általános érvényű rendelkezés végrehajtásáról van szó.”

Kacsó Sándor: *Fogy a virág, gyűl az iszap*. Magvető, Budapest, 1985. 450–451.

Román katonák

szövetkezeti központ is hatékonyan működött. 1941-től azonban a dél-erdélyi magyarságra egyre nagyobb **gazdasági nyomás** nehezedett. Az optálás-kényszer után a magyarság anyagi tönkretétele volt a kormányzati cél. Az ehhez kapcsolódó kormányzati stratégia részét képezte a magyar iparosok, kereskedők, ügyvédek, orvosok túladóztatása, a különböző önkényesen megállapított bírságok, az ún. újjáépítési vagy visszacsatolási kölcsönök erőszakolása, a gazdasági szabotázs ürügyén indított eljárások, a közszükségleti cikkek elosztásánál érvényesített hátrányos megkülönböztetés, a közmunkáknál való túlzott igénybevétele, a határmenti ingatlanforgalom korlátozása, vagy a magyar gazdákat érintő sorozatos termény- és állatrekvirálás. A magyar iparosoknak és kereskedőknek a gazdasági életet irányító testületekben nem volt képviselése, az ipari üzemek magyar alkalmazottait jórészt elbocsátották.

A magyar kisebbség jogvédelmének állandó jelleggel működő szerve a Brassóban, 1941 februárjában felállított **vegyes bizottság** volt, melynek tagjait a német és az olasz kormány nevezte ki. Észak-erdélyi megfelelője, amely az ottani románság jogvédelmét látta el, Kolozsvárott székelt. A bizottságok működése csak kis mértékben bizonyult hatékonynak, tevékenységükkel végső soron a tengelyhatalmak érdekeit szolgálták. A brassói bizottsághoz két év alatt összesen 1518 panaszügy érkezett, amelyből 242-t (16%) tekintettek indokoltnak. Az esetek 70%-ában kitérő válasz született, vagy az ügy elintézetlen maradt. A panaszok majdnem felére a különféle bántalmazások adtak okot, a földdel, a közellátással és a kultúrával kapcsolatos panaszok pedig egyaránt 11–11%-os arányt képviseltek.

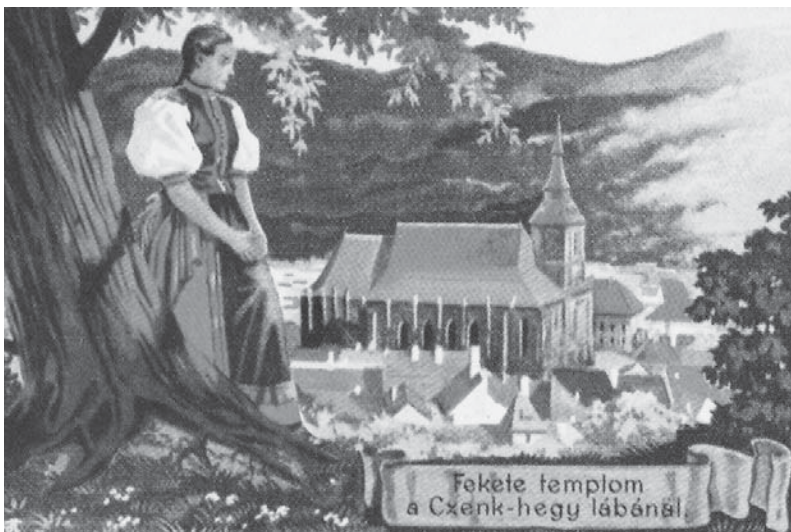
1942 májusában, az észak-erdélyi románok üldöztetésére hivatkozva, a román

Brassó 1940 körül

kormányzat a dél-erdélyi magyar falvak kiéheztetését és a magyar tulajdon teljes felszámolását tűzte ki célul. Ellenállás esetén a fegyveres erőszak alkalmazását helyezte kilátásba. A terv azonban a német és olasz különmegbízottak vizsgálódásai miatt meghiúsult, a román vezetés kénytelen volt meghátrálni. Dél-Erdély gyors, akadálytalan magyartalanítása illúziónak bizonyult annak ellenére is, hogy a magyar lakosság helyzete 1943–1944-ben – a korábbi évek tendenciájának megfelelően – tovább romlott.

A **román kormány** legfőbb külpolitikai célját **Észak-Erdély mindenáron való visszaszerzése** képezte, ezt szolgálták nemzetiségpolitikai célkitűzései is: az észak-erdélyi románság erősítése, és Dél-Erdély megtisztítása a magyaroktól. Ezzel párhuzamosan a német kisebbség különjogokkal rendelkezett, és mint „állam az államban” szervezhette meg önmagát az anyaország, a Harmadik Birodalom támogatásával. A zsidóság pedig a magyarságnál is jogfosztottabb helyzetbe került. A **budapesti kormányzat** a második bécsi döntést a trianoni békeszerződés részbeni orvoslásaként fogta föl, olyan **végleges impériumváltozásként**, amit Románia is elfogadott és aláírt. A további revíziós igényei miatt nem engedhette meg a dél-erdélyi magyar kisebbség teljes elűzését. Ezért folytatódott az észak-erdélyi **nemzetiségpolitikai kölcsönösség** politikájához, amely szlovák-magyar vonatkozásban működött. Mindezt a viszonyrendszert azonban alapvetően meghatározta az azonos, német háborús szövetségi rendszerhez való tartozás kényszere, még akkor is, amikor már mindkét állam a kiugráson gondolkodott.

A brassói magyarok továbbra is hiába vártak – revíziós képeslap

Magyarországi nyaraláson részt vevő dél-erdélyi gyerekek orvosi vizsgálata

Tudja-e?

■ A második bécsi döntéssel az 1930-as román népszámlálás adatai szerinti 5.549.806 fős összlakosságból 3.155.922 fő maradt Erdély Romániának ítélt részén. Ebből magyar anyanyelvű volt 473.551 személy (az országész lakosságának 15%-a), német pedig 481.128 fő (15,3%). Területileg a legtöbb magyar Arad és Temes (96.756, ill. 83.423 fő), valamint Brassó, Hunyad és Torda-Aranyos megyékben (mintegy 40–40.000 fő) élt. Az 1941. április 6-án elkezdett romániai népszámlálás szerint a magyar „etnikai eredetűek” száma 363.000 főre csökkent, a régió összlakosságának 11%-ára.

■ Kiket adott Dél-Erdély magyarsága a magyar művelődésnek? A barcasági Apácáról származik Apáczai Csere János; Heltai Gáspár Nagyszebenben született és magyar krónikát, erkölcsi, tanító munkákat írt. Déváról származott Dévai Bíró Mátyás, az első magyar reformátorok egyike, és Alvinczi Péter teológus, Pázmány Péter ellenfele. Az erdélyi fejedelmek közül itt született Bethlen Gábor, Barcsay Ákos, I. Apafi Mihály; a magyar irodalom nagy alakjai közül Bethlen Miklós, Jósika Miklós, Kemény Zsigmond, Áprily Lajos, Kós Károly. A tudósokat illetően Bolyai Farkas Bolyán született, Brassai Sámuel, az utolsó magyar polihistor pedig Torockó-szentgyörgyön.

IRODALOM

A romániai menekültek főbb adatai az 1944. februári összeírás szerint. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1944. 9–12. sz. 394–410.

Benkő Levente: *Magyar nemzetiségi politika Észak-Erdélyben (1940–1944). Pro Minoritate*, 2002. Ősz. 7–41.

Kacsó Sándor: *Lélekvesztőn*. Erdélyi Szépművés Céh, Kolozsvár, 1941.

Kacsó Sándor: *Nehéz szagú iszap felett*. Önéletrajzi visszaemlékezések. III. k. Kriterion, Bukarest, 1993.

L. Balogh Béni: *A dél-erdélyi magyar kisebbség helyzete (1940–1944)*. In: *Korrajz 2003*. A XX. Század Intézet évkönyve. Vál. Földesi Margit. XX. Század Intézet, 2004. 39–53.

L. Balogh Béni: *A magyar-román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés*. Pro-Print, Csíkszereda, 2002.

Vincze Gábor: *A kisebbségpolitikus Márton Áron. Magyar Kisebbség*, 1995. 1. sz. 93–108.